

Актуальні проблеми філософії
Шумка М. Л., кандидат філософських наук, доцент
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна

ДИНАМІКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: ВИТОКИ ТА ЗМІСТ

Традиції формуються в процесі безпосередньої колективної діяльності щодо опанування природного середовища, відіграючи роль соціального фактору, який забезпечує процес адаптації соціуму до умов середовища та виконує роль первинного регулятора відносин між членами соціуму. Національні традиції для українського етносу стали тим оберегом, завдяки якому наш народ вистояв і зберіг свою ідентичність в умовах постійної його асиміляції. Лише тоді, коли національні традиції стануть нарівні із ідеєю української державності, можливий стабільний розвиток політичної системи.

Коли мова заходить про феномен демократії, то в пам'яті зринає синонімічний ряд особливостей, які асоціативно вживають на позначення терміна «демократія» – це і свобода говорити те, що думаєш, і свобода вибору, рівноправ'я, влада народу. І в такому разі кожна із цих ознак несе собою змістовне навантаження, яке торкається демократії.

Вперше термін «демократія» («демос» – народ, «кратос» – влада) вжив Фулідід. Переваги та слабкості демократії досліджували Геродот, Платон, Аристотель, Перікл, Демокріт та ін. Наприкінці VII – на початку IV століття до нашої ери поняття «демократія» сформувалося на позначення політичної системи, яка тоді існувала у деяких грецьких містах-державах, зокрема у Мегарах та Афінах. Визначень демократії є дуже багато. Найбільш загальноживане визначення демократії ототожнює її з «народовладдям». Це визначення стало майже класичним. Воно є універсальним, оскільки може застосовуватися до будь-якого історичного типу демократії і є носієм загальнолюдських цінностей демократії.

Зразки, форми та принципи демократії людству відомі давно і для кожного народу вони мають особливі способи реалізації. Наприклад, у поляків

відстоювався принцип аристократизму, або шляхетної демократії, а у росіян – принцип авторитету влади. Росіяни формували царське правління, поляки – панське, а українці започаткували – загальнонародне – вічеве.

Вічевий принцип втілював ідею народної влади та право втручатися в княжі справи. Віче часів Київської Русі можна вважати органом народоправства. На таких зібраннях розглядалися питання, які стосувалися князівства загалом. Тут виносились ухвали, обирали князів, укладали з ними договори [4]. Р. Лашенко зазначав, що у Київській Русі віднаходимо такі ... традиції. «... 1. Насамперед, це ідея народоправства. 2. Ідея децентралізації влади. 3. Принцип виборчий (демократичний). 4. Домінування приватно-правних принципів і у сфері державного управління. 5. Договірний характер правних відносин: віче і князь і, як зв'язуюча ланка, ряд; договори князів між собою, договори князів із землями. 6. Держава не панує над людиною, над особою, не являє собою самоціль. 7. Як прояв демократичності державного устрою – повна відсутність станів, замкнених у собі самих корпорацій, каст. І смерд, і боярин політично рівноправні; і смерд, і боярин разом із князем беруть участь у вічі як органі, що виявляє верховну волю народу» [2].

Демократичні національні традиції пронизують усю будову українського суспільства. Як відмічає Ю. Липа, демократично налаштовані групи створюють еліту, яка «зосереджує в собі знання традицій групи, а з нею взагалі раси. Довше існування таких груп витворює з її традицій ще щось більш випробуване – духовні інституції. ... Недарма «Руська Правда» Києва стала зором і для поляків, і для Литви. Там є струнка ієрархія взаємовідносин людських духовних інституцій і груп» [3, 185].

Демократизм Київської Русі, попри його недосконалість і нерозвиненість, є символічним для українців. Про коріння демократичних традицій свідчить відсутність жорсткої вертикалі князівської влади, наявність боярської ради як дорадчого органу і повноваження народного віче.

Значний внесок у боротьбу за національні демократичні традиції XV- XVI століття здійснили братські громадські організації українців. Братчики

виступали вихователями моральних якостей людини, її честі й гідності. Члени братства вболівали за поширення шкіл і просвіту широкого загалу. «Сотні вихованців шкіл, – як зазначає історик О. Субтельний, – пройнятих духом національних традицій, а також обізнаних із західноєвропейською наукою, ставали мандрівними вчителями, розходилися по містах і селах у пошуках заробітку. Крім сучасних знань, вони несли почуття власної гідності й непримиренності» [5, 93].

Помітним етапом у формуванні національно демократичної традиції є козацький період. Традиції козацької доби є основним джерелом національних досягнень в українській культурі. У козацькій культурі завжди було місце для подвигу, вчинку, який ціною, можливо, найдорожчого – життя, мав принести добро громаді, користь для спільної справи.

Республіканський устрій, демократичні засади співжиття козацької спільноти дають підстави трактувати козаків як лицарів-воїнів, своєрідне військово братство, яке сформувало нову українську державність. Козацтво створило власну військово-політичну і господарську організацію, поступово перетворюючи її у своєрідну демократичну державу зі значними підконтрольними територіями, багатотисячною армією, адміністративним апаратом, скарбницею, звичаєвим правом та символікою. З цього приводу дослідник історії Запорозької Січі Д. І. Яворницький писав: «В основі порядків запорізького устрою лежала община, громада, мир, товариство... Зовнішнім виявом цієї общини була рада... народне віче. На цій раді могли бути присутніми всі без винятку січові козаки, починаючи від військової старшини і кінчаючи простою «сіромою», або простолюдуям, «черню». Тут панувала повна рівність між всіма членами общини; кожен користувався однаковим правом голосу, кожен міг відкинути пропозиції іншого і взамін запропонувати власні плани й міркування; проте коли рішення було прийняте більшістю голосів на раді, воно ставало необхідним і обов'язковим для всіх» [6, 149-150].

Козацтво – це феномен, який характерний для України, як і лицарство для Західної Європи. І козацтво, і лицарство стають соціальним прошарком,

способом життя. Перше – це символ України, друге – символ середньовічної Європи. Згодом феномен лицарства зі своїми основними рисами – альтруїзмом та аскетизмом – зник, а козацтво відіграло величезну роль в історії України, її внутрішньому політичному й економічному житті, побуті, культурі, міжнародних відносинах.

У системі цінностей козацтва лежала низка таких категорій, ідейних установок і понять, які мали громадянське звучання та окреслювали ті фундаментальні соціальні, політичні, економічні статуси й ролі, установки й політичні орієнтації, які характеризували життя козаків, а саме: вшанування волі громади, рівність, права, свободи, вольності, лицарська гідність, вірність, любов до вітчизни, відданість православ'ю, служіння суспільному благу та ін. Козацтво показало, що існує такий народ як українці – народ вільнолюбний, зі своєю мовою, вірою, культурою, власними звичаями. Цей народ прагне створити і захистити свою державу. Козацтво не дозволило українському народу асимілюватися з іншими – чи то поляками, чи то татарами: воно припинило полонізацію з боку Речі Посполитої.

Недаремно імператор Фердинанд III та Курфюрст Фрідріх Вільгельм пропонували Гетьману України Богданові Хмельницькому свою дружбу, а Кромвель іменував його «імператором усіх козаків» та відносив до числа найталановитіших полководців світу ...». За Б. Хмельницького Україна сформувалася як одна з трьох найперших у Європі (одночасно з Англійською і Нідерландською) національно-демократичних держав; визначальну роль у тому процесі відіграла національно-визвольна державницька ідея; а та ідея коренилася й кристалізувалася упродовж багатьох століть і в усіх шарах українського суспільства» [1, 130-131].

Козаки взяли на себе найважливіші завдання, які стояли перед молодою українською нацією, виступили провідною й організуючою силою в їх здійсненні, пробуджуючи давні, вікові, волелюбні інстинкти наших пращурів.

Козацтво – це феномен, який характерний для України, як і лицарство для Західної Європи. І козацтво, і лицарство стають соціальним прошарком,

способом життя. Перше – це символ України, друге – символ середньовічної Європи. Згодом феномен лицарства зі своїми основними рисами – альтруїзмом та аскетизмом – зник, а козацтво відіграло величезну роль в історії України, її внутрішньому політичному й економічному житті, побуті, культурі, міжнародних відносинах.

У цьому плані роль козацтва в історії України не втратила свого значення і сьогодні. Українське козацтво може послужити гідним прикладом для формування національної свідомості, гідного громадянина України. Козацька педагогіка була найтісніше пов'язана з гуманістичними традиціями, ідеями самоврядування і виборності, будівництва Української держави. У центрі козацької педагогіки покладено ідеал вільної і незалежної в своїх прагненнях до свободи людини. Будучи найтиповішими представниками українського народу, козаки виробили власну духовність, яка стала гордістю національного менталітету, його найвищою вершиною. Такими компонентами духовності є козацька ідеологія, козацька філософія, козацька мораль і етика, козацький світогляд, козацький характер та ін.

Література:

1. Кононенко П. П. Національна ідея, нація, націоналізм / П. П. Кононенко. – К., 2005. – С. 130 – 131.
2. Лащенко Р. Лекції по історії українського права / Р. Лащенко. – К. : Україна, 1998. – 254 с.
3. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Нью-Йорк: Говерла, 1953. – 305с. – С. 185.
4. Сливка С. С. Українська національна філософія права: антологічний ракурс / С. С. Сливка. – Львів : Воля, 2001. – 168 с.
5. Субтельний Орест. Україна: історія / О. Субтельний [переклад з англійської Ю. Шевчука]. – 2-е видання. – Київ: Либідь, 1992. – 512 с. – С. 93.
6. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. / Д. І. Яворницький. – К., 1989 – 1991. – Т. 1. – С. 149–150.